

**МЕЖДУ СВОБОДАТА И ДЪЛГА В УСЛОВИЯТА НА ПАНДЕМИЯ И
ИНФОДЕМИЯ[1]**

НЕДА ИВАНОВА

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

neda.al.iv@gmail.com

**REFLECTIONS ON FREEDOM AND DUTY:
PANDEMIC AND ‘INFODEMIC’ ASPECTS[1]**

NEDA IVANOVA

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Abstract

This paper aims to reflect on the meaning of freedom and duty in the context of the COVID-19 pandemic. It explores the way the debates pertaining to certain basic anti-viral measures affect society, and the influence of the media upon freedom and the individual opinion.

Keywords: COVID-19, pandemic, ethics, duty, freedom, media, news, infodemic.

Въпросът за истинността на информацията е ключов за историческото разгръщане на пандемията от COVID-19, но се отнася и към по-широк кръг явления, което откроява и неговата нарастваща степен на релевантност. Въпреки че COVID-19 не е новост, не дезинформацията е следствие от пандемията, а пандемията се разгърна в контекста на дезинформацията. Текстът полага COVID-19 като призма или гледна точка на отношение към по-мощен феномен – свободата и дългът съществуват на фона разбирането за истина, а споровете около свободата и дълга се пораждаат именно от различни конкурентни варианти, описващи съществуващото, които претендират за истинност. Ако фактите бяха ясни и неоспорими за всички, едва ли би се стигнало до колебания относно коя постъпка е морална, етична или редна. Културният и цивилизационният контекст, както и личното разбиране за истина, формират понятията и предпоставките, дефиниращи дълга и свободата. Дългът, свободата, истината, дезинформацията и пропагандата не са единствено функции на преходното и злободневното, а очертават

проблемите на съвременността за десетилетия напред. Начинът, по който неистината се осмисля от сферата на публичното, подлежи на радикална преоценка. Границите на цивилизацията следва също да се преосмислят – доколкото неистината е отъждествявана най-общо с варварщината.

Думата инфодемия добива широка популярност в контекста на пандемията от COVID-19, като най-общо означава бързото разпространяване на най-вече невярна информация главно посредством медии и интернет. Инфодемия с очевидност може да се отбележи, че е смесица между лексемите епидемия и информация, като в нея е заложена аналогията между информацията и вируса – наглед невинна аналогия, според която информацията се характеризира със способността да заразява – белег, изтъкнат в една от първите употреби на думата още през далечната 2003 г. (Rothkopf, 2003) – където се твърди, че механизмите на функциониране на подобно явление съвпадат с тези на разпространение на обикновените зарази, доколкото преувеличени или изфабрикувани факти се предават от човек на човек, открояват се с определена симптоматика и т.н.

Метафоричното прехвърляне на смисли между разбиранията за заразата и информацията в този контекст съвпада с някои предварителни интуиции и впечатления, изградени на базата на общи познания за това що е зараза, както и на очевидността, че фалшивите новини наистина се разпространяват (Simon and Camargo, 2021). Определени потоци от новини или интерпретации биват наричани епидемични по механизъм на препредаването, като им се прикачат предикати от други области на съществуващото. Употребяват се думи като заразност или преносител, популяризират се твърдения, че епидемията е най-вече информационна.

Езиковата употреба в случая води до други понятийни изкривявания, но въпреки това може да се твърди, че изначалните цели са по-скоро онагледяване и някаква минимална поетика в изказа. Въпреки очевидността на горното е проблематично да се градят метафори от споменатото естество, когато се взема отношение спрямо явления от мащаба и със значението на инфодемията, случваща се от ранните месеци на 2020 г. Нюансите в подобни формулировки влияят и на разбирането – при заемането на смисли се пропуска волевият аспект от акта на споделяне на информация – факти или новини не се споделят неволно, докато това не важи за вирусите, освен това съществува възможността човек да не се зарази с информация, докато вирусът е пределно ясно, че

не се влияе от способностите на разсъдъка, а би било безумно да се твърди, че дезинформацията е болест или пък подлежи на карантиниране – тези разсъждения целят да изтъкнат следното – наличието на някакво далечно сходство между нещо и нещо друго не би следвало да е какъвто и да било аргумент, аналогията е слаба, като би било фриволност на нейна основа да се градят обяснителни модели, именно за да се избегнат скрити внушения, следствие от разглеждането на дадено нещо чрез нещо друго, а също и да се предотврати свеждането на многопластов и сложен феномен като човешката комуникация до крайно опростен модел на прехвърляне на безлични данни от единица към единица.

С оглед на горното защитавам тезата, че инфодемия в действителност не съществува, доколкото феноменът по-скоро е вариант на дезинформация. Едно обществено явление, каквото безспорно е разпространяването на неистини, е обвито в медицинска реторика, с което то е обезличено и му се придава облик на природна стихия, а не на зловредно човешко действие.

Тази линия на разсъждение би следвало да може да се отнесе и към силно военизираната реторика по отношение на самия вирус (Simon and Camargo, 2021). Вирусът няма начин да е действителен враг, но в подобно отношение към него се открива също и импликацията за дълг. Войната изисква и задължава, етичното е поднесено с героичен патос.

Инфодемията е пряко обвързана и с проблемите за истината и за свободата на словото, тъй като в ситуацията на противопоставяне на гледни точки, имащи потенция да породят обществена опасност, истината може да бъде монополизирана привидно с цел опазване на животи, а *de facto* извънредното положение около криза и дезинформация може да се използва и за параван, прикриващ т.нар. опортюнистски репресии (*opportunistic repression*) (Simon and Camargo, 2021; Donald Grasse et al., 2021). Всякакви извънредни законодателства, разпоредби, положения дават възможни инструменти за упражняването на една практически безконтролна власт, като историята познава и подобни исторически събития (Агамбен, 2003). Наглед параноичните първоначални реакции към фразите извънредно положение и извънредна обстановка не са съвсем лишени от основания – плашещ елемент не е някаква конспирация за бъдеща епидемична диктатура под пагон, а мисълта, че подобно събитие все пак е част от множеството на

възможностите. Извънредното в друга подобна ситуация е възможен повод за користо инструментализиране на дълга, противопоставен на свободата. Другата гледна точка предпазва до момента, в който тя самата започне да е инструментализирана, до момента, в който като свободата на словото се етикетират противочовешки убеждения. Дългът и свободата не са интерпретирани еднозначно, а са положени в настоящето, в контекста на изменящ се свят, на политика и пазари, обвързани пряко с колебливите инфодемични интерпретации.

За общуването във виртуалното пространство също е основен елемент свободата на словото, като в сила е подобна зависимост – фин е балансът между свобода и обективност, така че да не се изпада в крайностите нито на цензурата, нито на безредието. Проверката на факти и различните сигнали, че определен пост например съдържа неверни твърдения, е едновременно полезна, но и притеснителна – именно поради гореспоменатите вече съображения. Виртуалното създава илюзията за равноположеност на истината – то подлъгва в своята дефиниция, че щом като всеки има достъп, като единственото условие са притежаването на устройство и надеждна връзка, то достъпът е съпътстван с някаква равноположеност в знанието – *всеки има достъп, следователно не съществуват привилегировани потребители.*

Всеки създава както илюзия за информираност, така и илюзия за наличие на свободен избор – всеки преценява, след като има достъп до всякакво знание. Всеки може да е консуматор, всеки може и да създава знание. В контекста на тези две погрешни предпоставки е логичен и изводът – при интерпретирането на информация от интернет волята е в някакъв смисъл свободна. Свободна спрямо такъв тип информиране преценка трудно би могло да се твърди, че съществува. Кръговото тълкуване на пространството, оформяно от различните типове медии, е неточно. Достъпът е за всички, но основен е въпросът достъп до какво – до чие съдържание и дали то се филтрира, модерира или цензурира по някакъв начин, как може да се провери истинността му, създава ли се изкуствен интерес около него; хронологично или алгоритмично е поднасян потокът от данни. Илюзията за свобода подвежда към елементарно тълкуване на дезинформацията – като недоразумение от типа дали обект, намиращ се пред очите на двама наблюдатели, е с определен цвят – спрямо това възприятие всеки сам преценява, като две гледни точки на интерпретация, които са еднакво валидни. Решението, от което зависят човешки

животи, е сведено до самостоятелна преценка. Преценката нито е самостоятелна, нито е дело на всезнаещ, рационален сам; не е изключено правата на свобода на словото и убеждението също да бъдат инструментализирани и да служат за параван, прикриващ бягството от отговорност и от дълг от по-висш порядък.

Слово и убеждение смислово се припокриват – като мисловен и речеви субект, човешкото същество само преценява посредством *разума* си кои действия или знания са истинни, разумни или морални. Тези права не е възможно да съществуват като абсолютни, тъй като се стига до логическо противоречие – абсолютната свобода на един нарушава свободата на друг, което е твърде очевиден принцип в правото, обосноваващ нуждата от закони. Ясното и отчетливото убягва – плиткото разбиране на границите на свободата води до не дотам *разумни* резултати – полага се свободата като абсолютна, за да не бъдат обвинени в цензура обществените медии.

Пандемия и инфодемия се припокриват също и в полето на политическото, което води и до немалко популистки решения, като по-свободно отношение спрямо противоепидемични мерки и рестрикции, което логично се явява и съвсем естествен предизборен ход, но с цената на жертви. Предоставя се привидна свобода, а дългът е минимизиран.

Сякаш безкраен е низът от случаи на публично разпространяване на откровено опасни неистини, напр. Доналд Тръмп и съветите му за прием на дезинфектант (Brown, 2020), negliжирането на първата вълна коронавирус от страна на Борис Джонсън (Colfer, 2020), както и откровено безотговорното поведение на Болсонаро (Ponce, 2020; Huland, 2020). Изказана от виден политик, дори безобидната шега може да приеме вид на внушение, което да има бъдещи последици, култивирането на изкуствено създаден дебат между две привидно равнопоставени гледни точки също е възможно да измени нагласите спрямо определен проблем, който в конкретния случай са ваксините срещу COVID-19. Минимизираната отговорност е опакована като свобода и плурализъм, а животът губи своето ценностно измерение, отъждествен единствено с изборната бюлетина и телевизионния рейтинг, защото се оказва, че ръководещ принцип е целта оправдава средствата.

Дезинформацията не е явление на съвременната епоха. Тя е обичайна за цивилизацията, в подкрепа на което могат да послужат безброй исторически примери. В

светлината на такова разбиране е добре да се отбележи, че състоянието на инфодемичност не е ново явление, не е и вариация на безконтролно, стихийно зло, заразяващо беззащитните умове – каквато в най-общ вид е публичната представа, изграждана от силно драматични репортажи. Злото на инфодемията е познато и естествено за човешкия вид, лъжите, които въвличат във войни, или прокламират потреблението на вредни за здравето продукти – също са познати. Колебливостта в овладяването на пандемията от COVID-19 не е прецедент по отношение на смъртта, която е следствие от дезинформация.

Да се естетизира инфодемията с цел патетично предупреждение, независимо дали в контекста на COVID-19, или на друго събитие, е действие, клонящо към некачествена журналистика. Дезинформацията, смъртта и дългът са банални от цивилизационно равнище теми, които търпят свръхбанализация – преекспонирането на емоционалния им заряд не доведе до предвиждания резултат на висока обществена информираност, а принизява това, което следва да образова и информира, до облика на таблоид.

Индивидуалният дълг се е превърнал в неуместно бреме. Самостоятелната преценка сама по себе си отново се явява в роля на дълг – формула от вида дължен си да решиш, като последствията са лична отговорност. Възниква подчертано абсурдна ситуация, изискваща дълг към самия дълг – индивидът сам преценява отношението си към дълга, естеството на дълга, отношението на променливите в ситуацията, парадигмата, чрез която се отнася към дълга.

Изтласкването на дълга от колективно към индивидуално бегло наподобява свободата по понятие. Всеки сам да преценява е твърдение, приличащо на свобода, но утопично в предпоставките си. Мечтателството на индивидуалния дълг се съдържа в безразсъдната непрактичност на формулировката – предпоставена е изчистена в информационно отношение среда на обективност, честност, придържане към фактологичността и истината. Всеки сам преценява според *наличните пред всички факти*, защото *всеки е разумен.*” са прикритите предпоставки в индивидуалното. На индивида се втъпява, че е разумен, както и че живее в непорочен свят – че е необходимо единствено да избере.

Разбирането, че изборът е самостоятелно дело, е огрубено и стеснено тълкуване на човешките действия, мотиви, природа. То не допуска съществуването на погрешимост

– а хората грешат, това също е естествено поведение. Моделът не допуска, че грешките се натрупват, че водят до кризи. Моделът не допуска и че хората не постъпват винаги в хармония с етичното. Моделът, че индивидуалният избор по отношение на колективни зарази означава свобода, би означавал, че светът е красиво място, където всеки обича всички и цари разбирателство – защото да се избере погрешната опция би било *неразумно и застрашаващо животите на останалите*. Моделът има и друга страна – чрез отместването на дълга от колективно към индивидуално се предоставя инструментариума на всеки поотделно да вземе противообществено и античовешко решение, независимо дали осъзнава резултатите от действията си. На принципно равнище се създава прецедент – приближава се към нормалното при други подобни обстоятелства човечеството да е първият изобщо вид, изчезнал поради собствената си неспособност именно да преценява. Това, което е наричано цивилизация се разкъсва откъм понятието си.

Внасянето на нормативен елемент може да се разглежда и като законов облик на наличен вече дълг – така не се нарушава разбирането за свобода, защото свобода изначално не е имало, вредящата свобода нито се вписва в популярните дефиниции на свободата, нито съответства на каквото и да било разумно разглеждане на понятието. Нормалността около дискурса на свободата е изкривена, разбирането за консенсусно или центристко тълкувание е изтеглено към радикални разсъждения. На една човекоубийствена свобода и се приписват разумност и хуманност, а дългът е изместен на атомарно равнище, което – разгледано консеквенциалистки, минимизира резултатите в справянето с кризисната ситуация.

БЕЛЕЖКИ

[1] Настоящият текст е първоначално разработен за XVII Национална конференция по етика: „Етиката: свобода и дълг“ към секция „Етически изследвания“, ИФС, БАН, впоследствие е включен в гл. 4 „Кризата на истината“, част от моя дипломен труд на тема „Измерения на човешкото във времена на пандемия“, защитен на 07.02.2022 г.

ЛИТЕРАТУРА

Агамбен, Дж. (2003). Извънредното положение – В: *Homo Sacer* II.1., Критика и хуманизъм, 13–143

Brown KV, Sink, J. (2020, April 24). Trump’s comment on disinfectant prompts experts to warn against inhaling bleach to kill coronavirus. *Time*. Available at: <https://time.com/5826882/coronavirus-trump-heat-bleach/>.

Colfer, B. (2020). Herd-immunity across intangible borders: Public policy responses to COVID-19 in Ireland and the UK. *European Policy Analysis*, 6(2), 203-225.

Ghodsee, K. & Orenstein, M. (2021). Why Won't Eastern Europeans Get Vaccinated? – In: Project Syndicate. Available at: <https://www.project-syndicate.org/commentary/explaining-low-vaccination-rates-in-eastern-europe-by-kristen-ghodsee-and-mitchell-a-orenstein-2021-11>

Grasse, D., Pavlik, M., Matfess, H., & Curtice, T. B. (2021). Opportunistic Repression: Civilian Targeting by the State in Response to COVID-19. *International Security*, 46(2), 130 – 165.

Huland, G. (2020). Bolsonaro is not fit to lead Brazil through the Coronavirus pandemic. *SOAS Blog*.

Ponce, D. (2020). The impact of coronavirus in Brazil: politics and the pandemic. *Nature Reviews Nephrology*, 16(9), 483 – 483.

Rothkopf, D. J. (2003). When the buzz bites back. *The Washington Post*, 11, B1-B5.

Simon, F. M., & Camargo, C. Q. (2021). Autopsy of a metaphor: The origins, use and blind spots of the ‘infodemic’. *new media & society*, 14614448211031908.